

ПРОФ. ДР ЗДРАВКО М. ДЕЛЕТИЋ¹

УНИВЕРЗИТЕТ У ПРИШТИНИ СА ПРИВРЕМЕНИМ СЕДИШТЕМ
У КОСОВСКОЈ МИТРОВИЦИ, ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА ЗА ИСТОРИЈУ

СТО ГОДИНА ДРЖАВНЕ ГИМНАЗИЈЕ У БЕРАНАМА

САЖЕТАК. Рад је написан поводом јубилеја, 100 година постојања државне гимназије у Беранама. На основу сачуване архивске грађе, литературе и објављених годишњих извештаја, изложен је рад и развитак школе од 1913. године до данашњих дана. Саопштени су одабрани статистички подаци о броју ученика.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Беране, гимназија, основне школа, учитељска школа.

¹ zdeletic@yahoo.com

Беранска нахија, коју су православци радије звали Доњи Васојевићи, ослобођена је од турске власти средином октобра 1912. године. После ослобођења обновљен је рад основних школа у вароши и околним селима. Најзначајнији резултат развоја школства у Васојевићима, у доба Краљевине Црне Горе, био је отварање државне гимназије у Беранама, новембра 1913. године, у рангу ниже, четвороразредне.²

Између два светска рата у граду је и околним селима постојале су основне школе (Делетић, 2012). У међуратном периоду у вароши је радила занатска школа: Занатско-трговачка школа (1919–1930), касније Плетарска – Државна мушка занатска школа (1931–1941). Од 1923. до 1927. постојала је и женска занатска (домаћичка) школа у организацији женске подружнице (Делетић, 2001).

Упис у Беранску гимназију обављен је почетком новембра 1913. године. Прва седница наставничког већа одржана је 6. новембра 1913. године. Упис је обављен за први разред; укупно је у три одељења уписано 145 ученика, од чега 10 женских. Настава је трајала до краја јуна 1914. године. Прве школске године радила су 4 наставника; само је вероучитељ био мештанин.

Друге године рада у гимназију је уписано 258 ученика (у први разред 125, у други 133). Тада су већ владали ратни услови, те су старији ученици били делом мобилисани. Настава је трајала до почетка маја 1915. године. Иако се ратна ситуација погоршавала, обављени су пријемни испити и за трећу генерацију, у први разред примљена су 144 ученика. Тада је гимназија у три разреда имала 8 одељења. Међутим, због приближавања фронта, крајем октобра 1915. објављен је прекид рада свих школа. Наставници и ученици старији од 17 година упућени су у јединице, неки су отишли и добровољно. Под окупацијом средње школе нису радиле (Делетић, 2001а).

² О оснивању и првим годинама рада Гимназије у Беранама грађа се налази у Државном архиву Црне Горе (Цетиње). О раду између два светска рата део грађе налази се у Архиву Југославије, фонд 66 Министарство просвете Краљевине Југославије. Грађа до јесени 1943. у школи изгорела је у пожару, октобра 1943. године, сачуване су уписнице за период 1913–1943. За период од јесени 1944. до данас грађе има у документацији народних одбора (у Архиву Беране) и других просветних органа. Школска документација до средине седам-десетих година предата је Архиву Беране, новија се налази у школи. Података има у објављеним годишњим извештајима, затим у листовима, посебно у *Просвејешном раду* и *Слободи*.

ГИМНАЗИЈА 1919–1943.

Беранска гимназија обновила је рад почетком марта 1919. године, по програму који је урадило Наставничко веће. У 14 одељења уписано је 637 ученика од првог до шестог разреда. Школска година трајала је четири месеца, било је то формално задовољавање норме и надокнађивање последица рата. Пре рата Гимназија је била нижа, уписан је трећи разред, за који је настава трајала око два месеца. Међутим, 1919. Гимназија је почела рад са шест разреда. Гимназија је почела рад у изразито неповољним условима: ни пре рата није имала своју зграду и потребна учила, а оно што је и било, током рата и окупације је оштећено или уништено; није било довољно стручних наставника, 1919. почели су рад већином студенти и учитељи.

Наредне школске године гимназија је у 15 одељења уписала 803 ученика, од чега 50 ученица; одељења су била веома бројна (до 70 ученика). На захтев беранске општине, Гимназија је претворена у осморазредну. Школске 1920/21. Гимназија је имала 1.274 ученика, од чега 263 у Педагошком одељењу. Јуна 1921. године обављени су први виши течајни испити, које су полагала 34 ученика генерације 1913/14.

Педагошко одељење при Гимназији отворено је на захтев в. д. директора Државне гимназије у Беранама од 29. јула 1919. године.³ Коначна одлука донета је 13. октобра 1919. године; упис је завршен 15. новембра. Уписано је 109 ученика (4 ученице): у први разред уписана су 73 ученика, у други 13 и у трећи разред 23 ученика. Настава је почела 16. новембра 1919. године. Ова генерација ученика школована је по скраћеном програму (три године) учитељске школе. Првог фебруара 1920. почело је са радом једно одељење првог разреда (35 ученика), које је било редовни разред четворогодишње Учитељске школе. Од августа 1925. године Педагошко одељење Беранске гимназије претворено је у самосталну Учитељску школу, која је радила до септембра 1929. године.

Наставних средстава (учила) није било довољно, и то што је постојало није било квалитетно. У годишњем извештају 1920. чи-

³ О раду Педагошког одељења 1919–1925. и Учитељске школе у Беранама 1925–1929. детаљно види: Здравко Делетић, *Учиљеска школа у Беранама 1919–1929.* (Косовска Митровица: Филозофски факултет, 2002). Књига је писана на основу грађе Министарства просвете Краљевине Југославије, Архив Југославије, фонд 66. Објављена је одабрана грађа.

тамо: „Школа не располаже никаквом збирком, ни из једне научне области. Библиотека ученика је врло мала. Наставничке библиотеке нема.” У више извештаја истиче се недовољан број наставника, њихова нестручност за већину предмета; често се наглашава преоптерећеност наставника. Изасланици потенцирају негативан утицај учитеља на наставу у Гимназији и Учитељској школи, наглашавају да локалне прилике негативно утичу на рад школе. Министарски изасланик 1922, због неповољних материјалних, стручних и културних услова у Беранама, предлаже укидање више гимназије и отварање неке стручне школе. Ипак, у јесен те године у 20 одељења уписана су 934 ученика, од којих 51 ученица.

Школске 1926/27. у 18 одељења нижих разреда уписано је 920 ученика, а у 7 одељења више гимназије 266. Од 1.186 уписаних било је свега 84 ученице. Поред малог броја ученица у Беранској гимназији, уочава се и слабо школовање муслиманске деце, те године било их је у гимназији само 16. На једном месту читамо да је варошица тада имала око 3.000 становника, 29 занатских радњи, 47 трговачких радњи и 18 кафана. У таквим условима школовало се 1.186 ученика Гимназије и 205 ученика Учитељске школе.⁴

У историји беранских школа 1929. године десила су се два немила догађаја: престала је са радом Учитељска школа и укинута су виши разреди државне гимназије. Те године укинута је 19 виших гимназија; у Беранама су неспорни проблеми били недовољан простор, недостатак учила, недовољан и нестручан наставнички кадар. После неуспелих приговора, грађани су одлучили да сами финансирају рад више гимназије, која је до 1933. радила као Виша самоуправни гимназија. Из касније документације се види да је школски прирез за њено издржавање неуредно уплаћиван. Школске 1929/30. Гимназија је имала 23 одељења (13+10) са 870 ученика. У Државној нижој гимназији учио је 531 ученик (54 ученице), а у Самоуправној вишој 339 ученика (18 ученица).

Према штампаном извештају, шк. 1932/33. у 8 одељења ниже гимназије уписано је 407 ученика, у пет одељења Самоуправне гимназије 190 ученика (свега 597, од чега 66 женских). На крају године оцењено је 530 ученика, од којих је завршило разред 281

⁴ Међуратна историја Гимназије обрађена је на основу грађе Архива Југославије, фонд 66 Министарство просвете и објављених годишњих извештаја од 1930. до 1940. године.

(52,15%), упућено на поправне испите 150 и остало да понавља разред 108.

У јесен 1933. одлучено је да Беранска гимназија поново буде потпуна (реална) гимназија. Уписано је 652 ученика, од којих 76 женских. У нижим разредима било је 20 одељења, у вишим 7. Школске 1933/34. Гимназија је почела рад у новој школској згради, пространој и модерној, а тако је било и деценијама касније. Опремање намештајем и училима, набавка књига за библиотеку, били су тешко решив проблем и у наредним годинама.

Број ученика се повећавао; школске 1940/41. уписано је 1.178 ученика, од којих 215 женских. Школа је имала 37 одељења ниже гимназије и 21 одељење више. Наставу је изводило 36 наставника, али је било и незаступљених часова (99 недељно).

Крајем марта 1941. године Просветно одељење Зетске бановине обавестило је школе да обуставе рад. Већина зграда по градовима дата је војним властима за смештај рањеника, магацине, мобилизацију и друге потребе. Током борбених дејстава и приликом преузимања објеката страдао је школски намештај, збирке учила, књиге и документација. У зграду Гимназије после капитулације ушла је италијанска војска.

Школска година завршена је у условима окупације. Италијански цивилни комесар издао је наредбу 12. маја да школе наставе са радом, у првом реду завршни разреди Гимназије и Учитељске школе. Окупациона команда дозволила је да се школска година приведе крају, признате су оцене из дневника, организовано је полагање разредних и течајних испита.

У јуну су одржани пријемни испити. Деца са села нису могла у новим условима, или нису смела, обезбедити смештај у граду, а без стана у граду нису могли похађати наставу. За наредну годину није мењан наставни план, али је управитељима скренута пажња да обрате посебну пажњу на црногорску историју и књижевност, уведена је обавезна ијекавица, латиница и италијански језик, који се полагао и на завршном испиту. Уклоњени су садржаји југословенског и српског карактера.

Нова школска година почела је тек средином новембра. Окупационе власти ограничиле су број ученика, уведена је школарина, ученици који нису имали стан и храну у граду удаљени су из школе. У беранском крају школске прилике у јесен 1941. и зиму 1942. биле су у знаку гушења устанка, повлачења партизана и осветничких активности четника. Окупатор је ученике који су

Ђојкотовали наставу третирао као да су напустили школу. Ученици који су направили више изостанака искључивани су.

Беранска гимназија 1941/42. није радила. Јуна 1942. у гимназијама је организовано полагање испита под одређеним условима. Није познато да су у Беранама полагани разредни, приватни и течајни испити. Октобра 1942. обављен је упис у гимназије. Забележен је податак да је у Беранској гимназији те године било „око 850 ученика”. Окупационе власти дозволиле су рад у приземљу школске зграде. Дозвољено је полагање приватних и завршних испита. У првој половини 1943. појачана је активност партизанских јединица, део ученика им се прикључио, окупаторске и четничке јединице такође су појачале активности; све се преламало преко сиротиње. У тим околностима, рад у Беранској гимназији престао је крајем априла 1943. године.

За шк. 1943/44. упис је био планиран за октобар, почетак наставе за 1. новембар. Међутим дошло је до капитулације Италије; за време немачке окупације стање се погоршало. Није познато да је Беранска гимназија у јесен 1943. наставила са радом.

БЕРАНСКА ГИМНАЗИЈА ОД 1945. ДО 1976. ГОДИНЕ

Беране су ослобођене 15. септембра 1944. године. Одлуку о отварању гимназија у Црној Гори донело је Председништво ЦАСНО, 3. јануара 1945. године. Десет гимназија на територији Црне Горе почело је са радом у другој половини фебруара и почетком марта 1945. године.

Просветна организација обнављана је у идеолошким и политичким условима који су се темељили на тековинама народно-ослободилачке борбе и револуције, изведене под руководством КПЈ. У таквим околностима нови школски систем мало шта је имао да наследи од предратног. Материјална основа школства била је веома осиромашена, школски прописи, наставни програми и садржаји наставе, нарочито у друштвеним наукама, проглашени су империјалистичким и антинародним наслеђем.

Зграду Гимназије у Беранама је током рата користила италијанска војска, што је довело до уништавања опреме и учила, којих ни пре рата није било довољно. Објекат је страдао у пожару октобра 1943. године, када је уништена школска документација (осим уписница). Поседан проблем био је недостатак стручних наставника, којих и пре рата није било довољно.

У јесен 1944. године у беранском срезу отворене су 22 основне школе, са 34 одељења и 1.851 учеником. За отварање више школа није било довољно времена, сметњу је чинио недостатак школског намештаја, уџбеника и другог материјала. Постоји податак да је почетком 1945. године у беранском срезу радила 41 школа, са 2.046 ученика.

Поред основних школа, почетком 1945. године, у Беранама је отворена Гимназија, у јесен исте године обновљена је Плетарска школа и отворена Женска занатска школа. То су биле радничке школе, у надлежности Министарства индустрије и рударства. Омладина из овог краја имала је могућност да се школује и у другим местима, али не и по свом избору.

Уписнице Беранске гимназије показују да је она у првом течају 1945. године имала 1.079 ученика, распоређених у 21 одељење од првог до петог разреда. За једно полугодиште организована је истовремено настава за два разреда, на тај начин су надокнађиване године рата. Једно одељење петог разреда (53 ученика) било је редовно. Виши разреди у Црној Гори тада нису радили „јер је највећи број ученика мобилисан и налази се на фронту или у позадинским јединицама”. За ове ученике касније су организовани тромесечни курсеви. Од 1.079 уписаних, на крају године оцењено је 895, а с успехом завршило 703 ученика или 78,55% оцењених.

У складу са новим политичким приликама, извршене су промене у наставним плановима и програмима. Предратни уџбеници могли су се употребљавати „са претходном цензуром коју ће извршити директор гимназије са шефом Просвјетног одјељења Среског НО одбора, према програму који ће бити касније достављен”. Јасно је да се цензура највише односила на књижевност, историју и друге друштвене науке.

Од јесени 1945. године први разред био је редовни. Редовна настава у школској 1945/46. години почела је 8. октобра. Ученици који су надокнадили изгубљене године уписивани су у редовне разреде. У комбинованим разредима нижи је учен у првом а виши разред у другом полугодишту. За ученике старијих разреда била су предвиђена три тромесечна курса.

Државна гимназија у Беранама 1945/46. била је осморазредна; укупно је уписан 1.351 ученик. У 12 одељења редовних разреда уписано је 674 ученика (267 у први), оцењено је 618, а с успехом завршило 493 ученика. Одељења су била веома бројна, једно одељење четвртог разреда имало је 40 ученика, остала су имала до 69 (у просеку 56 ученика по одељењу). У првом полугодишту, у

14 комбинованих одељења од другог до осмог разреда, уписано је 677 ученика, оцењен је 641, а с успехом завршило 574 ученика. Одељења су бројала од 34 до 56 ученика (просек 48,55). Виши течајни испит положило је 26 ученика. И у другом полугодишту било је 14 комбинованих одељења. Уписан је 641 ученик, оцењен је 631, с успехом су завршила 534 ученика. Одељења су бројала од 37 до 57 ученика. Виши течајни испит положило је 45 ученика. Нижи течајни испити ни те године у течајним разредима нису полагани. У два одељења редовних разреда нижи течајни испит положило је 48 ученика.⁵

У школској 1946/47. у течајним разредима радило је по једно одељење од петог до осмог разреда. У првом полугодишту било је уписано 173 ученика, оцењено је 156 а с успехом су разред завршила 103 ученика. У другом полугодишту уписана су 103 ученика, оцењено је 93, с успехом завршило 87 ученика. У 25 одељења редовних разреда ниже и више гимназије уписана су 1.432 ученика, од којих је оцењено 1.266, с успехом је завршило разред 963 ученика (76,07%). И ове године одељења су била са великим бројем ученика, у првом разреду (5 одељења) број ученика се кретао од 68 до 71, просек школе је био 57,28 ученика по одељењу. Ни у идеалним кадровским и материјалним условима, са тим бројем ученика у средњој школи, не може се постићи успех.

Школске 1947/48. били су подношљивији услови за рад школе. Те године није било течајних разреда, школа је имала 16 одељења нижих и 12 виших разреда. Наставу је изводило 30 наставника; већина је имала часове преко норме, неки и до 37 часова недељно. Уз то, држали су часове на официрском курсу, у Школи ученика у привреди и Женској занатској школи.

У наредним годинама бележи се осетан пораст броја ученика. Школске 1948/49, у 38 одељења уписано је 1.693 ученика, оцењено 1.665. На крају наставне године с успехом је завршило 1.095 ученика, 65,80% од оцењених. Одличних је било 113, врло добрих 335, добрих 647, са једном слабом оценом 244 (оцена 2 тада је била „слаб“), са две 171 и са три и више, 154 ученика (нису завршили разред).

Школске 1947/48. настава је извођена у две смене, у 14 учионица, у делимично обновљеној згради, у којој је направљена електрична инсталација. Кабинета није било, али су описане збирке

⁵ Подаци о раду Гимназије од 1945. до 1976. преузети су из школске документације и годишњих извештаја.

учила за земљопис и историју, геологију и минералологију, ботанику и зоологију, математику и физику. Наставничка књижница имала је 1.192 књиге и часописа из белетристике, науке и политике, а ђачка 2.517 књига, од чега 750 „из политичке литературе”. Исто стање са училима било је и јуна 1949. године. Кабинети се помињу тек шк. 1951/52. године, када је школска библиотека бројала 1.777 књига.

У јесен 1949. године у Беранама је отворена четворогодишња учитељска школа, која је уписала две генерације ученика и престала са радом у јесен 1954. године (испит зрелости у Беранама положило је 210 учитеља) (Делетић, 2000).

После рата у Црној Гори су обновљене четвороразредне основне школе, ниже и потпуне – осморазредне гимназије. Током 1946. године усвојени су савезни и републички закони о обавезном осмогодишњем основном образовању, које је уведено од 1951/52. године. Маја 1952. Влада ФНОРЈ донела је Опште упутство о школовању у школама за опште образовање, на основу којег је 1954. направљен план за осмогодишње основне школе и гимназије. План за нижу гимназију и више разреде основне школе био је исти. По овим плановима радило се од 1954. до 1959. године, када је виша гимназија претворена у четвороразредну реалну гимназију са смеровима. Од те године републике преузимају надлежности у школству, које је до 1974. усклађивано преко федералних органа власти и политике (од 1974. није више било савезних ингеренција у школству).

Реформом школског система у ФНРЈ 1958/59. године, која је озакоњена „Општим законом о школству”, почела је децентрализација и организовање школског система заснованог на принципима друштвеног управљања на нивоу република. Од 1963. године и законодавна права у области образовања пренета су на републике и покрајине.

Школске 1959/60. у згради гимназије наставу су слушала одељења Прве основне школе, Школе ученика у привреди, Школе за образовање радника и Политичке школе.⁶ Гимназија је те године у 17 одељења имала 813 ученика. Према годишњем извештају за шк. 1959/60, с успехом је школску годину завршио 331 ученик, 321 је упућен на поправне испите, 161 ученик остао је да понавља разред. У јуну је завршни испит пријавило 197 редовних

⁶ Архива Гимназије, Гимназија предсједнику НО Иванград, бр. 495, 7. јун 1960. Школска документација до 1976. године предата је Одељењу Државног архива у Беранама.

и ванредних ученика (44 ученице) а положио 181. Наставу је изводило 36 наставника (5 наставница), недељно је држано 910 часова, од чега 105 хонорарно.

У септембру 1960. Гимназија је имала 787 ученика, распоређених у 25 одељења. За ученике који су понављали разред (њих 130) појавио се проблем како надокнадити нове предмете. Наставу су изводили 37 сталних и 3 хонорарна наставника; недостајала су два наставника за математику и један за физику.

У Беранама је од 1961. постојала Техничка школа дрвно-индустријског смера, која је 1967, заједно са школом за образовање радника, обједиљена у Школски центар за образовање кадрова у привреди. У граду су тада радиле две осмогодишње основне школе.

Школске 1961/62. у 30 одељења уписано је 900 ученика. Током године је, због разних разлога, школовање прекинуло 137 ученика; од 763 оцењена, наставну годину с успехом су завршила 284 ученика, на поправне испите упућено је 340, док је 90 ученика имало пет и више недовољних оцена. Незадовољавајуће владање имао је 6, добро владање 174 ученика.⁷ Завршни испит у јуну 1962. положило је 97 ученика.

Исте године, на захтев Савјета за просвјету, а по препоруци Завода за унапређивање школства и Савјета за просвјету НРЦГ, при Гимназији су отворена два одељења првог разреда учитељске школе – педагошка одељења. Уписано је 70 ученика, настава је почела 1. новембра 1961. године, а изводили су је „најбољи наставници гимназије”, али ова одељења нису показала и најбољи успех. У трећи разред ученици су преписани у постојеће учитељске школе, јер Гимназија није имала наставнике за стручне предмете.

Школске 1962/63. у Гимназију се уписало 1.166 ученика, који су распоређени у 34 одељења (16 првог разреда). Од те године бележи се осетно повећање броја ученика и одељења, што је било повезано са индустријализацијом града и приливом становништва. Настава је била организована по смеровима од другог разреда, што је повећавало потребу за наставницима из природно-математичких предмета.

На крају године оцењена су 962 ученика, од којих су са успехом завршили наставну годину 423, док је 225 остало да понавља, што

⁷ Извјештај за шк. 1961/62, стр. 77–78; Р. Б(огојевић), „Слаб успјех ученика Гимназије”. Слобода 17 (29. јун 1962): стр. 5.

са 204 ученика, који су се током наставе исписали или били искључени, чини губитак од 429 ученика, или 36,79% од уписаних. Поводом педесетогодишњег јубилеја, усвојен је 6. новембар као Дан школе. Током 1963. године извршена је реконструкција школске зграде, због чега је настава почела тек крајем септембра. Измењена је електрична инсталација, постављени водовод и канализација и поправљен кров. У згради је отворена амбуланта за ученике, која је у јесен 1968. прерасла у школски диспанзер.

Школске 1963/64. уписано је више од 1.100 ученика, распоређених у 32 одељења. Део зграде и даље су користиле Техничка школа и Школа ученика у привреди. Настава је трпела због недостатка простора, намештаја и опреме за кабинете. На полугодишту је без недовољних оцена било 22% ученика; у јуну, од 962 оцењена ученика, с успехом је завршило 440, док је 213 имало три и више недовољних оцена.

Школске 1964/65. Гимназија је уписала 1.358 ученика, које је распоредила у 40 одељења. За тај број одељења недостајала су 23 наставника разних предмета. Успех није одговарао бројности, на полугодишту је од 1.273 оцењена ученика без недовољних оцена било свега 327. О раду школе говори и чињеница да су 103 ученика имала незадовољавајуће владање, док је 179 било кажњено. У току полугодишта 17 наставника одсуствовало је са наставе 158 радних дана, што је очигледно утицало на успех и дисциплину ученика. У јуну је од 1.090 оцењених ученика с успехом завршило 46,14%, док је 211 ученика остало да понавља разред (укупно је до јуна изгубило годину 479 ученика, 35,27% од уписаних). На крају наставне године награђена су 46 ученика са одличним и похваљена 57 са врло добрим успехом.

Школске 1965/66. у Гимназију се уписало 1.329 ученика. На крају наставне године је од 1.092 оцењена ученика позитиван успех имало њих 406, док су 232 остала да понављају разред (укупно до јуна годину је изгубило 469, или 35,28% од уписаних ученика). Те године су одељења, у просеку, бројала по 39 ученика, недостајало је 19 наставника разних струка. Завршни испит у јуну пријавило је 77 ученика а положило 47. Од те године се завршни испит (и поправни) могао полагати и у августу месецу.

Школска година 1965/66, у историји Гимназије значајна је по томе што су тада уписана по три одељења првог разреда у подручним одељењима у Плаву и Рожајама. То је било од великог просветно-културног значаја за ове средине, али у њима није било просторних, кадровских и материјалних услова за ваљан рад

гимназије. Градови су били економски и културно неразвијени, без традиције средње школе, па и са недовољно традиције основне школе; муслиманско становништво није радо школовало децу, нарочито женску. У подручним одељењима настава није одржавана на потребном нивоу, није било потребних учила, као ни стручне литературе за гимназијске програме, али ни стручних кадрова. Наставу су изводили наставници примљени по конкурсу и наставници из матичне школе, који су често каснили и изостајали. Општине нису уредно обезбеђивале обећана средства и услове за рад ових одељења. Наредних година у Плаву и Рожајама отварани су следећи разреди, да би шк. 1968/69. та подручна одељења била претворена у самосталне гимназије.

У септембру 1966. формирана су 33 одељења. Школска година почела је без довољно финансијских средстава, без опреме у кабинетима, са великим бројем хонорарних часова, нарочито из математике и руског језика. На полугодишту је оцењено 1.107 ученика, од чега је 322 било без недовољних оцена. У јуну је проценат прелазности износио 42,47%, а средња оцена била је 2,53. У јуну, августу и октобру завршни испит положио је 101 ученик.

У јесен 1967. Гимназија је имала више простора за рад, јер су исељена одељења Школе ученика у привреди (формиран је Школски центар). На полугодишту шк. 1967/68. оцењено је 1.127 ученика, од чега је тек 23,16% било без недовољних оцена. Ученици природно-математичког смера имали су бољи успех. Око 400 ученика имало је пет и више недовољних оцена, „што показује да тим ученицима гимназијска настава не лежи, односно да нијесу у стању успјешно да је прате”, како је тада објављено. У јуну је од 1.054 оцењених ученика разред завршио 401, док је 215 имало три и више недовољних оцена. Током године напустило је или искључено из школе 130 ученика; закључно са јуном 345 ученика изгубило је годину. Од 102 пријављена, матурски испит у јуну положила су 43 ученика.

Школске 1968/69. у матичној школи, у 34 одељења уписано је 1.113 ученика, у Рожајама, у 9 одељења уписано је 274 ученика и у Плаву, у 7 одељења 232 ученика. Укупно је уписано 1.619 ученика, распоређених у 50 одељења. У матичној школи настава је извођена по смеровима: 444 ученика било је у 14 одељења друштвено-језичког смера и 325 ученика у 11 одељења природно-математичког смера; у Рожајама и Плаву радила су одељења друштвено-језичког смера.

Школи су недостајали наставници математике, физике, руског језика, филозофије и физичког васпитања. Недостатак стручног кадра више се осећао у подручним одељењима. Били су формирано кабинети за физику, хемију, биологију, географију, предвојничку обуку, музичко васпитање и радионице за опште техничко образовање, мада су у њима недостајали опрема и учила. Гимназија ни тада није имала салу и уређене полигоне за физичко васпитање. Слободне активности одвијале су се, или су приказиване, кроз Клуб младих писаца, Културно-умјетничко друштво и Спортско друштво.

У матичној школи у јуну је оцењено 1.011 ученика, од чега је са позитивним оценама било 514, док је 165 остало да понавља разред (132 имала су пет и више недовољних оцена). Од полагања матурског испита ослобођено је 39 матураната, у јунском року испит је положило њих 89 (и аутор овог рада), а у августовском року 28. У Рожајама је завршни испит укупно положило 30 матураната, а у Плаву 13, у јунском року.⁸

Почетком шк. 1969/70. подручна одељења у Рожајама и Плаву издвојила су се у самосталне гимназије. Те школске године уписано је 1.107 ученика, који су били распоређени у 34 одељења. Током године је школу напустио или је био удаљен из ње 161 ученик. Од 946 оцењених с успехом је завршило разред 394, док је три и више недовољних оцена имало 159 ученика. У августу је од 393 ученика упућена на поправне испите положило 307. После поправних испита проценат прелазности био је 74,11% од оцењених, односно 63,33% од уписаних ученика. Полагања завршног испита ослобођено је 18 матураната, у јуну је испит положило 53 а у августу 29 матураната. На крају године похваљени су и награђени књигом 64 ученика који су имали одличан успех и примерно владање, похваљено је и 68 ученика са врло добрим успехом и 25 ученика за резултате у слободним активностима и на такмичењима из појединих предмета.⁹

Крајем августа 1970. Савјет Гимназије донео је одлуку о отварању два одељења првог разреда у Андријевици. У наредним годинама комплетирани су разреди, од другог разреда настава је извођена по програму друштвено-језичког смјера. Настава је извођена у згради Основне школе „Бајо Јојић”, али су недостајали кабинети, опрема, учила и литература за гимназијске програме;

⁸ Извјештај за шк. 1968/69. годину.

⁹ Извјештај за шк. 1969/70. годину.

школски намештај за основну школу био је неприкладан за старији узраст. Део наставника примљен је током времена на рад у Андријевици, део часова држали су наставници из матичне школе, који су повремено каснили на наставу или изостајали по лошем времену. Већина ученика је путовала из околних села, што се такође одражавало на наставу.

Школске 1970/71. Гимназију је уписало 1.092 ученика, који су били распоређени у 34 одељења. На полугодишту је оцењено 1.040 ученика; с позитивним оценама било је 25,85%. У јуну је оцењено 939 ученика, од којих је позитиван успех имало 425, док је 119 ученика остало да понавља разред. Поводом Дана школе новчано је награђено 14 ученика. На крају године књигом су награђена 73 ученика са одличним успехом, похваљено је 72 са врло добрим успехом; за рад у слободним активностима и успех из појединих предмета награђено је 167 ученика. Полагања завршног испита ослобођено је 13 матураната, у јуну је испит положио 58; у августу је положио 51 ученик.¹⁰

Школске 1971/72. у 36 одељења уписана су 1172 ученика; по два одељења првог и другог разреда уписана су у Андријевици. На крају полугодишта је од 1.097 оцењених без недовољних оцена било 26,98%. На крају године је од 1.020 оцењених ученика с позитивним успехом било 476, док су 182 ученика остала да понављају разред. Исте године 37 ученика ослобођено је полагања матурског испита, у јуну је положило матуру 53, у августу 102 ученика. За одличан успех и примерно владање књигом је награђено 96 ученика, док је 85 похваљено за врло добар успех, било је и новчаних награда. Награде и похвале додељиване су и на књижевним конкурсима за Дан школе и Дан младости, за успех на такмичењима и резултате у слободним активностима. Те године први пут је најбољим ученицима завршног разреда (средња оцена 5) додељена диплома „Луча“, коју су у тој генерацији добила четири матуранта.

Школска 1972/73. почела је по измењеном наставном плану и програму. Гимназија је школску годину почела са 1.214 ученика, распоређених у 36 одељења. У Андријевици је уписан трећи разред. На полугодишту је од 1.172 оцењена ученика позитиван успех имало 26,45%. У јуну је од оцењених 1121 с успехом завршило 556 ученика, док је њих 143 имало три и више недовољних оцена.

¹⁰ Извјештај за шк. 1970/71. годину.

Школске 1973/74. уписана су 1.292 ученика, распоређена у 37 одељења, од којих 6 у Андријевици, где су комплетирани сви разреди друштвено-језичког смера. На крају наставне године оцењено је 1.208 ученика, од којих је с позитивним успехом био 572 (што је 44,27% од уписаних), док је 170 остало да понавља разред. Полагања завршног испита ослобођена су 32 ученика, у јуну је положило испит 72, у августу 31, а на септембарском поправном испиту још 19 ученика. Школска 1973/74. година била је јубиларна, прослављено је 60 година од оснивања Гимназије у Беранама. Тим поводом школа је одликована Орденом заслуга за народ са сребрним зрацима. Одликовања је добило и 11 бивших и активних наставника.

Јуна 1974. године усвојени су нови наставни планови и програми за средње школе у СР Црној Гори, који су почели да се примењују од септембра. У гимназији је смањен фонд часова, нарочито у трећем и четвртном разреду; уведена је факултативна настава, која у пракси није добила право место. Гимназија је постала „организација удруженог рада”. Школске 1974/75. у Гимназију је уписано 1.348 ученика, наредне је у 42 одељења уписано 1508 ученика (по броју ученика била је друга од 15 у Републици).

ЦЕНТАР СРЕДЊЕГ УСМЈЕРЕНОГ ОБРАЗОВАЊА

Од 1976. године почиње нова етапа у раду Гимназије. На основу Устава из 1974, Закона о удруженом раду, одлука Десетог конгреса СКЈ (Резолуције о образовању) и Шестог конгреса СКЦГ донет је „Закон о усмјереном средњем васпитању и образовању”. Извршена је реформа средњег образовања на начин да су све средње школе имале две године заједничких општеобразовних основа, трогодишње школе давале су стручно образовање у једном разреду а четворогодишње у два завршна разреда. Гимназијски смерови су укинута, уведено је више смерова у двогодишњем трајању (завршна фаза). Ранији гимназијски програми завршили су школовање по старим програмима, од јесени 1978. почела је завршна фаза по новим програмима. Гимназија је постала *Центар средњеј усмјереној образовања*; у таквој организацији била је до септембра 1982. године.

У јануару 1977. оцењено је 1.608 ученика, од којих је без негативних оцена било 513. На крају школске године оцењено је 1.580 ученика, са процентом прелазности 49,36%. Наредне године је

школу, у 53 одељења, уписало 1.781 ученика, трећи и четврти разред радили су по старим смеровима. На крају наставне године проценат прелазности у заједничким основама (30 одељења, 1.005 ученика) био је 48,95%.

Школске 1978/79. у гимназију је уписано 1.870 ученика, распоређених у 55 одељења (14 у Андријевици), од тог броја, 1.205 било је у заједничким основама. Наставу су изводила 64 професора и 11 наставника (нестручно) у радном односу, 3 професора и 3 наставника као спољњи сарадници. У 10 одељења трећег разреда завршне фазе средњег усмереног образовања школовани су профили: радник у информативној делатности, инокоресподент, помоћни аналитичар у стручно-образовним службама, радник на информативним пословима, помоћни истраживач у математици, помоћни истраживач у физици, помоћни истраживач у хемији, помоћни истраживач у биологији, помоћни истраживач у географији и организатор културних активности. Ни професори ни ученици нису знали за које се послове припремају „помоћни истраживачи” у набројаним усмерењима.

Током 1976. године почела је реконструкција и доградња школске зграде, због чега је настава извођена у зградама основних школа, у поподневној смени. Било је планирано да се догради фискултурна сала, али се накнадно одустало од започетих радова и уз постојећу зграду је, уместо преко потребне фискултурне сале дограђен нови објекат. „Анекс” се, са својом бетонском и металном конструкцијом, архитектонски потпуно разликовао од пређашње зграде. Направљен је скуп, за школске потребе нефункционалан и простором, за једну школу, превише велики објекат.

Од 1.769 оцењених на крају наставне године, с успехом је завршило 952 (54%). Локална штампа је забележила да је Политичку школу завршило 400 ученика, а 140 да их је примљено у СКЈ.

Септембра 1979. године предат је на употребу реновиран и дограђени школски објекат, који је имао 48 учионица, 11 кабинетских и радионичких просторија, библиотеку са читаоницом, кино салу, салу за свечаности, зборницу, наставнички клуб, амбуланту, кухињу. Први пут гимназија је добила пространу и опремљену фискултурну салу. Пошто Школски центар „Вукадин Вукадиновић” није имао довољно простора за разне струке и број ученика које је уписивао, почео је од септембра 1979. да користи, у поподневној смени, простор у новом објекту.

Од септембра 1982. до фебруара 1991. средње образовање у Иванграду остваривано је у оквиру *Центра средње усмјереног образовања*, који је формиран интегрисањем Гимназије и Школског центра (формираног 1967), у складу са тада важећом концепцијом средњег образовања. Одлука је донета на нивоу локалне самоуправе, у време кад се већ показало да су велики школски центри били промашај. Постојао је званични акт у коме су били наведени подаци о неуспеху интеграција средњих школа.

Нови Школски центар је при формирању имао преко 3.500 ученика, распоређених у 112 одељења и преко 180 запослених. Настава је извођена у два школска објекта – у Иванграду, пре и после подне, и у Андријевици у поподневној смени. Школске 1982/83. у 107 одељења уписано је 3.455 ученика, од чега у заједничким основама 1.989. На полугодишту је позитиван успех имао 661 ученик (19,47%), 1.901 ученик имао је четири и више негативних оцена. У овом полугодишту ученици су имали 55.525 изостанака, изречене су 573 дисциплинске мере. Били су то јасни знаци промашене „реорганизације” и лоше организације наставе у пет смена.

У јесен 1987. године укинута је завршна фаза усмереног образовања, враћени су ранији смерови, али са новим предметима. Школски центар је тада подељен на две „организације удруженог рада”. Постојала је централна управа, органи и нормативна акта, а све то и на нижем нивоу; много се састанчило и галамило ... Можда се и због тога десило да буду укинуте медицинска, угоститељска, трговинска и саобраћајна струка. ООУР гимназија је 1987. године имала 40 одељења усмереног образовања трећег и четвртог степена стручности. У подели постојећих ученика њој су припале: природно-математичка, језичко-преводилачка, просвјетно-педагошка, електро и трговинска струка. Ни код ове поделе нису узимани у обзир научни и педагошки разлози.

Током 1990. вођене су расправе о томе како да се из постојећег састава направе самосталне школе; како је Центар средњег усмјереног образовања настао вољом политике и супротно резонима школе и педагошких наука, тако се и распао – 28. фебруара 1991. Скупштина општине донела је одлуку о формирању три самосталне школе. Наставнике и ученике нико ништа није питао. У објекту гимназије формирана је Електро-хемијска техничка школа.

Од септембра 1991. године Јавна установа гимназија „Панто Малишић” радила је по новом програму, од другог разреда има-

ла је смерове. Те године је у Иванграду и Андријевици уписано 786 ученика, распоређених у 29 одељења. Од тада се упис у први разред почео вршити на основу пријемног испита, и на крају школовања полагао је завршни испит. Наредне године је Гимназију, у 32 одељења, уписао 841 ученик; у јуну је с успехом школу завршило 526, после поправних испита 783 ученика. Школске 1993/94, у 32 одељења, уписано је 818 ученика.

Од јесени 2006. године Гимназија ради по реформисаним програмима општег смера. Школске 2008/09. године, у 18 одељења уписано је 538 ученика (3 одељења четвртог разреда по старом програму). За наставу се користе 24 учионице, 8 кабинета и физкултурна сала. Посебни кабинети постоје за биологију, физику, хемију, информатику и њемачки језик. Школска библиотека са читаоницом располаже са више од 20.000 књига и часописа.

Гимназија је од свих школа у Беранама увек имала најбољи простор и опрему, формално најстручније кадрове и најквалитетније обазоване ученике у региону. За постигнуте резултате Гимназија је добила више награда и признања. Поводом 60 година постојања, Гимназија је одликована Орденом заслуга за народ са сребрним зрацима. Општинску награду „21. јул” добила је 1978. године. Јануара 1981. године добила је републичку награду, за резултате у образовању, „Октоих”. Више наставника добило је награде и признања. Признања су добијали клубови и секције.

У свим генерацијама било је ученика који су на републичким и савезним такмичењима освајали награде и признања. Запослени, али и већина бивших ученика Беранске гимназије с поносом истичу њен значај и квалитет. Хиљаде ученика ове школе завршило је факултете свих струка, високе цивилне и војне школе широм Југославије, неки и у иностранству. С поносом се помиње да из редова њених ученика и наставника потиче више од 200 научника и професора универзитета и више од 20 академика наука.

ИЗВОРИ

- Архив Југославије, фонд 66 Министарство просвете (1919-1941)
 Државни архив Црне Горе, одељење Беране (1944. и даље)
 Архива гимназије, школска документација
 Штампани годишњи извештаји

ОБЈАВЉЕНА ГРАБА Лакић, З. (1975). *Црнојорска антифашистичка скупштина народној ослобођења 1944-1945.* : збирка докумената. Титоград: Историјски институт СР Црне Горе.

ЛИТЕРАТУРА Бабовић, М. (ур.) (1994). *Споменица беранске гимназије 1913-1993.* Беране: ЈУ Информативни центар.

Богојевић, Р. (1974). „Шездесет година иванградске гимназије”. *Токови* 8, стр. 169-179.

Делетић, З. (1998). „Реална гимназија у Беранама 1944-1994”. У *Огледи из историје просвјете*. Приштина: Народна и универзитетска библиотека, Студентски културни центар, 167-289

Делетић, З. (2001). „Занатске школе у Беранама и Андријевици 1919-1940.” *Историјски записи* 1-2, стр. 117-151.

Делетић, З. (2001а). „О школству у Црној Гори за вријеме аустријске окупације”, *Зборник радова Филозофског факултета* 31 (2001): 349-366

Делетић, З. (2002). *Учиљеска школа у Беранама 1919-1929.* Косовска Митровица: Филозофски факултет

Делетић, З. (2000). *Учиљеска школа у Иванграду 1949-1954.* Беране: ЈУ Информативни центар.

Deletić, Z. (2012). „Školstvo u Beranama”. У *Berane : opšta monografija.* / ур. Vukota Babović et al. Berane: Opština Berane, 345-399

Ивановић, Б. (1988). *Школе и образовање у Црној Гори јуче и данас.* Цетиње: Обод.

Зечевић, З. (2008). *Беранска гимназија 1913-1943: професори и наставници.* Беране: ЈУ Информативни центар.

Кастратовић, Л. (2010). *Доктори наука из Васојевића.* Београд: Европски универзитет.

Старовлах, М. (1994). *Пушеви и сјранушице средње школе : порашни развој средњеј образовања у Црној Гори.* Никшић: Унирекс.

ZDRAVKO M. DELETIĆ

UNIVERSITY OF PRIŠTINA WITH TEMPORARY HEAD OFFICE
IN KOSOVSKA MITROVICA, FACULTY OF PHILOSOPHY,
DEPARTMENT OF HISTORY

SUMMARY

A HUNDRED YEARS OF PUBLIC GRAMMAR SCHOOL IN BERANE¹¹

This paper was written for the anniversary, 100 years of public grammar school in Berane. Based on the preserved archival material, literature and published annual reports, this paper reviews the work and development of the school from 1913 till today. The paper also presents the selected statistical data on the number of students.

KEY WORDS: Berane, grammar school, elementary school, school teachers.

¹¹ Рад је примљен 8. октобра 2013, а прихваћен за објављивање на састанку Редакције Зборника одржаном 21. децембра 2013.